

Sename dvare

Siela vis nerimsta... Jai ilgu plačiojoje žemėj,
jai dieną ir naktį tikroji vaidinas tėvynė.
Ak grožio anojo čia atvaizdas menkas, nublankęs,
Ak tonų anųjų čia atbalsis silpnas, netikras (37 p.).

Sename dvare apysakos fabula sunku atpasakoti — tai beveik be fabulos dalykas, lygiai kaip esti be kurios ypatingos fabulos ir patsai dvaro gyvenimas. Kasdieninius darbus pamargina čia tik svečių vizitai, tik kokios pramogėlės. Iš tų dvaro svečių, iš artimai susijusių su dvaru žmonių sudaryta ištisa margaspalvių tipų mozaika. Mozaika — bet jos elementai yra harmoningi tarpu savęs, nes sudėti į tą patį dvaro gyvenimo foną ir apšviesti tos pačios romantiškos nuotaikos spinduliais.

Sename dvare žmonių esama visokių: ir bajorai, ir valstiečių vienas kitas pasitaiko. Jie gyvena tą laikotarpį, kada Lietuvos gyvenime jau ima rodytis naujos lietuviškumo idėjos. Vieni bajorų palieka ištikimi antilitvomanai, kiti jau besišypsą ir besigrožėją žemaitiškos kūdikystės atsiminimais. Net naivusis bočelis, jau išėjęs visa savo psichika iš realaus gyvenimo, brangina Lietuvos istoriją ir žemaitišką kalbą su dainomis. Treti — kurie ne tik palankiai sutinka naująją srovę, bet nori prie jos ir prisitaikinti, patys kurti

naujais pagrindais tautinę kultūrą. Tai mamatė, Jonavičius ir dar galėtume pridėti vaistininką.

Visuomeninis čia rašytojos idealas — kad bajorai įeitų į naująjį gyvenimą, pasilikdami aristokratai savo dvasia, o demokratai darbo pamėgimu ir valstiečių meile. Tomis mintimis mamatė mėgina prabilti ir į bajoraites.

Šatrijos Ragana nepasmerkia viso bajorų luomo. Ji myli ir juos, lygiai kaip liaudį. Ir liaudy ir bajoruos ji randa taip pat ir ydų. Ji norėtų abiejų sutartinio darbo. Bet kada įsižiūri į pačius bajorų darbus, kaip jie pasitinka naują laiko dvasią, tai tų jų darbų visai nematai. Daugelis nepriešingi naujam judėjimui, bet neturi drąsos ir iniciatyvos prie jo prisidėti aktyviu darbu. Net naujojo gyvenimo atstovas Jonavičius ir tas, nepaisant jo teigiamo nusistatymo, neparodo, kad jis savo darbais eitų su naująja kryptimi. Tik mamatės šviesi statula šmėkštelia vargdienių pirkiose su pagalbos ranka, su užuojautos žodžiu. Mamatė, krikščioniško idealizmo vedama, pati visko atsisako, kad tik savo artimui padėtų, tačiau ir vėl — ji tokia rezignavusi, tokia svetima šiam realiam pasauliui, jog atrodo iškilusi čia, kaip trapi puiki šiltosios žemės gėlė tundroj. Ji čia tik paskutinis paukštis to lizdelio, kuris buvo susuktas sename dvare ir iš kurio plėtėsi sena kultūra ir tradicijos. Vadinas, ir ji nepajėgs įsigyventi į naujas sąlygas.

Taigi visas šitas dvaras su jo gyventojais ir svečiais yra, tarsi, senoviškų tradicijų sala, kurios dar neišgriovė naujų laikų idėjos. Bet jauti, kad jis ir nebus išgriautas, o naujoji dvasia tik apsems jį iš visų pusių, ir dvaras paskęs su visais savo gyventojais — bus nugrimzdęs dvaras.

Kol kas čia tebėra tie paskutiniai senosios kultūros mohikanai. Jie paskutinį saulėleidį gyvena. Ir autorė juos palydi su tokia meile, kaip to saulėleidžio paskutinius spindulius — dėl to, kad jie paskutiniai. Nyksta jie, kaip ir Vienuolio „vėžio“ suėstas ponas, prieš galą susitaikindamas

su naująja dvasia, bet negalėdamas ją gyventi. Dar tebėra, bet sudulės ir senasis dvaras, kaip Lazdynų Pelėdos „Naujojo tako“ dvaro griuvėsiai.(1)

Mamatė, dvaro ponė, yra centrinė figūra; idealistė, romantikė, svajotoja, su realiu gyvenimu nenorinti nieko bendra turėti. Nuobodžios jai yra šios žemės giesmės. Čia „viskas taip paprasta, paprasta: nebėra milžinų“, o jos siela veržias ten, „kur balti kalnai, mėlyni ežerai. Kalnai, kurie saulei į akis žiūri ir taip aukštai pakilę nuo žemės klonių“. Tuo tarpu ji, mamatė, verčiama būti realaus gyvenimo žmogum: dvaro šeimininke. Ji prikalta prie žemės, prie to, jos supratimu, nublukusio Grožio atvaizdo. — Čia, man rodos, yra josios asmens tragizmas, ypač kad ji pati supranta, jog susirišti su šiais „atvaizdais“ yra josios visuomeninė ar šeimos pareiga. Kentėdama, bet sava valia ji pareigai pasiduoda. Pareiga normuoja visus mamatės pasielgimus; pareiga jai aukščiau už malonumą.

To idealistinio dorovingumo šviesoj paimti ir kiti apysakos dalyviai. Žmogiškosios aistros, prisirišimas prie gyvenimo, kova dėl žemės gerumų apysakos veikėjų nekamuoja, nes „visos šios žemės giesmės“ yra niekis. Nėra dėl ko kovoti. Į visus žemiškuosius siekimus pažvelgiama tik su pasigailėjimu, užuojauta, su prielankia šypsena. Dėl to visas šio dvaro gyvenimas atrodo viena rimtis, santaika, kiekvieno pasitenkinimas savimi, be jokių kovų (išskyrus pačią mamatę) — pilna harmonija. Nuoširdus ir naivus atrodo mums senas klebonas, nuoširdus ir naivus bočelis, toks pat pusiaušventuolis Levanarda, toks pat pagaliau Lietuvos žemę pamilęs Šmulka, naivus ir ponas Boleslovas. Visi su savo ypatumais sutaria, sugyvena ir randa pasitenkinimą. Dėl jų žmogiškųjų aistrų nekyla jokios stipresnės kolizijos. Net ciocios „pletkai“ ir pavydas pradingsta bendroje rimties ir, sakytum, poilsio harmonijoje, „susitaikinimo šventė“.

Kilnus dorovingumas, gėrio idealas, kartais susipina su

estetiškuoju nesuinteresuotu pasigėrėjimu, grožio idealo pasiilgimu. Grožis autorei — tai Dievo nujautimas; ir pro gamtos reiškinius prasiveržia grožis. Gėlės — mamatei tai žemės džiaugsminga šypsena ir šitas nesuinteresuoto grožio pasiilgimas verčia kartais grožėtis net tais objektais, kurie, rodos, nesutaria su gėrio idealu. Antai, Irutė veržias į Domeikienę, visai nepaisydama, kad ji tinginė, kad išlepėlė, dabita, kad... Ją vilioja Domeikienės gražumas, linksmumas. Vilioja spontaniškai — kaip kiekvienas grožis. Dėl gražumo mėgsta ją ir mamatė. Arba vėl: vaikų sielų „nemažina grožio meilės“ klebono pamokymai nemylėti dykaduonio. Vienas jam atsakymas: jis gražus, „savo asmeniu jis suteikia mums džiaugsmo“. Ir pati mamatė nepasijunta, kaip, pagauta grožio pasiilgimo, pamiršta prie pianino ir savo taip uoliai einamas pareigas. Šitas estetizmo ir kietos pareigos praktinio bei moralinio gyvenimo subtilus susidūrimas yra šiuo atveju charakteringas.

Gėrio ir grožio vedamosios idėjos visai neslepiamos; jos sąmoningai įvedamos ir taip psichologiškai perteikiamos, kad jas jauste jauti, gyveni, o ne samprotauji. To pasiekta ir savotišku vaizdavimo būdu, dvilypių tų pačių reiškinių įspūdžiu. Dvarininko duktė Irutė pasakoja, kaip ji pergyvena, kaip jai kas atrodė, o šalimais eina jos mamatės dienoraštis, kuriam reflektuojami tie patys reiškiniai. Ir tų pačių įspūdžių parodymas per dvi prizmes, per dvi gyvas sielas — suaugusio ir vaiko — yra viliojantis.

Jau pradžioj buvo suminėta, kad kokios stipriai išplėtotos fabulos čia nėra. Epizodai po epizodų, nieku tarpu savęs nesusieti. Planingumo, vientisumo, nuosakumo, kurių paprastai mėgstam pasidairyti beletristikos veikaluos, — vargu čia ir reikalauti begalima. Sutvarkydama, supindama fabulą, sustiprindama intrigas, autorė gal būtų davusi daugiau epiškumo. Bet taip padarius dingtų *Senojo dvaro* specifiniai pažymiai. Čia neverta susidomėti gyvenimo intrigom,

čia reflektuojami tik įspūdžiai, gyvenimo reiškinių įspausti žmogaus sielon, kuri jaučias kalėjime ir trokšta išsprukti. Dėl to lyrizmas, man rodos, yra savigoji veikalo žymė, kuris ypatingai išsilieja mamatės dienoraščio lapuos. Tasai lyrizmas, berods, iškyla kaip tik laisviau atskirais fragmentais nei nuosakia fabula. Dėl to reikalauti šios rūšies apysakoj nuosakios, be kokių distrakcijų fabulos, kažin ar būtų racionalu.

Vadinas, išeina ne tik veikalo nuotaika, bet ir jo kompozicija romantiška. Kaip ne vienas romantikų neištesėdavo savo veikalo baigti, taip lygiai galėtume manyti, kad ir *Sename dvare* nėra baigtas, o tik staiga nutrauktas.

Stilius, patsai žodžių ir vaizdų parinkimas turi taip pat romantiškumo ypatumų. „Už miškų, už upių, tarp daubų ir kalnų stovi seno dvaro medinis rūmas“, pasakiškai prasideda dvaro istorija. Pasakos, vaidinimai, mirties šešėliai, liūdnas meilumas, baltai melsvos spalvos, mėnesienos vakarai, slaptingas miškas — tai įvykių dekoracijos.

Romantiško slaptingumo skraistė uždengia pagaliau nuo mūsų akių visus veikėjus ir gilioj kontempliacijoj iškelia amžinuosius idealus ir amžinuosius klausimus, kurių „pilna siela“.

Šatrijos Raganos *Sename dvare*. Apysaka. Žinijos bendrovės leidinys, 1928, 244 pusl., kaina 4,50 lt.